

Predgrađe Liona, 20. decembar 2017.

Već sutra biće prekasno da im se postave prava pitanja, ponavlja u sebi Samuel u vozu što ga nosi ka severu i ponovo udaljava od njegovih bližnjih. U teskobnom sutonu na kratkodnevicu, vidi kako promiču avetinjske siluete topola polegatih pod pljuskom – stubovi i raspeća krive se pod dejstvom brzine, male stamene varoši s burgundijskim zvoncima brišu u prevoje brežuljaka, da se zauvek zaborave. Njegovo lice, podeljeno nadvoje, odražava se u prozoru voza, čelo tridesetogodišnjaka, gde se pomalaju prve bore, kao da je išrafirano ispreturnim delićima tog brzovoznog predela, smeđa kovrdžava kosa, ne više tako jaka i gusta kao juče, proređuje se u uzletima poslednjeg lišća, dug povijen nos, za koji je uvek mislio da je jevrejski, a možda je bio berberski, stoji tu, na sredini, nalik upitniku, krupne senzualne oči, koje su ga do njegove devete lažno predstavljale kao devojčicu, blistaju neznanim sjajem. Ulične svetiljke pale se nadomak neke bezimene stanice, kroz nju voz prolazi munjevito, ne ostavljajući vremena da se pročitaju bela slova na tamnoplavim tablama, i Samuel pomišlja kako je u suštini stranac, kako je život poput tog francuskog predela za koji mislimo da ga znamo kao svoj džep, ali ga uvek prelazimo prebrzo, on je skup brojki i slova što se nižu u noći, a da bi se otrgao od te pomisli i zaboravio na svoje udvojeno lice što ga odmerava kroz staklo i naginje se nad ekran tableta, pokušava da se uhvati za jedinu jasnu i preciznu sliku ponetu iz vreve od prethodnog dana.

Na slici je tetka Debora, koja svaki čas ustaje kako bi iznova, usred smeha i suza, u halabuci jevrejskih viceva i porodičnih džapanja, upalila poslednju sveću u svećnjaku za Hanuku, koji simboliše božje prisustvo i ima isto toliko grana kao njena brojna familija. Taj stari devetograni svećnjak, prilično klasične izrade, stari svećnjak kakav se viđa u svim jevrejskim porodicama, spadao je u one predmete neodređene starosti što se prenose sa oca na sina, s majke na kćerku, i mogao je poticati s nekog arheološkog nalazišta, znači, iz najranije antike, baš kao i iz mračne radionice kakvog jevrejskog zanatlije iz Konstantina. Hiljadu puta izgubljen i hiljadu puta pronađen, izrezbaren arabeskama i tajanstvenim slovima kojima su patinu dali vekovi, dlanovi što su ga milovali, sve krpe što su ga glancale, bio je načinjen od bronzne ili mesinga, ali je Samuel znao da je za sve njih od čistog zlata, od dijamanta, pretvarao je lojanice u baklje ili buktinje što osvetljavaju svet.

Okrruživale su ga svakojake legende. Čas se govorilo da je rukotvorina nekog kujundžije koji je davno bio na glasu u celom Magrebu, čas da je nekoliko puta prešao Mediteran, stigao iz Portugalije ili Italije s Granama, sefardskim Jevrejima iz Livorna, čas da ga je neki dubokopoštovani libijski rabin doneo iz Rima, Jerusalima ili Konstantinopolja, čas da je pripadao Kahini, jevrejskoj kraljici Berberije, čije je podvige nana Baja volela da priča. Jedino je bilo izvesno da se poslednja grana tog svećnjaka, bacanog iz kofera u kofer kroz vekove i kontinente, oštetila na putešestvijima – nijedna sveća nije stajala mirno u čašici, trebalo ju je neprestano vraćati u dobar položaj na nakrivljenoj grani i iznova joj paliti fitilj, uz rizik da se zapali kuća.

Samuel godinama nije bio na nekom jevrejskom slavlju, a poziv tetke Debore prihvatio je samo u nadi da će konačno postaviti prava pitanja. Ali ostao je na tome da odgovara na

zapitkivanja tetaka i rođaka o životu profe istorije i geografije u pariskom predgrađu, o šljakanju u pariskom predgrađu, o đacima u pariskom predgrađu – jesu li dobri tvoji đaci? uče li vredno tvoji đaci? ima li mnogo Arapa u tvojoj gimnaziji? – o njegovoj devojci, čije su ime opet zaboravile – Neva? Dvina? Svoni? Astrid? (valja napomenuti da im nikad nije pričao o Džemili, koja je, međutim, bila pravi razlog njegovog iznenadnog zanimanja za Alžir), ali zašto nećeš da nađeš neku s naškim imenom, sinko, bolje ti je da odeš iz pariskog predgrađa – reči *parisko predgrađe* izgovarale su s gadljivim izrazom lica, kao da kažu Meka, Damask ili Teheran, zaboravljale su ili tobož zaboravljale da i same žive u predgrađu, lionskom, sentetjenskom odnosno marsejskom.

On je klimao i odmahivao glavom, govorio šturo o svom ljubavnom životu, sedeći na kraju stola, na margini razgovora, s jarmulkom što mu poskakuje na čupavoj smeđoj kosi, nijedna jarmulka nikad se nije držala na tom ptičjem gnezdu, a kad je ova treći put pala, baba-tetka Mirijam pružila mu je ukosnicu da pričvrsti malu jogunastu svilenu kalotu – Samuelova kosa uvek izigrava buntovnicu, dok njegove teče, ujak i rođaci mogu da se vrpolje na sve strane i propraćaju svoje reči širokom mediteranskom gestikulacijom, njihove jarmulke ne mrdaju se ni za jotu, kao da su im prišraflijene za glavu božanskom voljom.

I Samuel nekoliko trenutaka ostaje ukočen, kao u strahu da će nekakav Damoklov mač pasti s neba i razbiti mu lobanju kad jarmulka sledeći put spadne. Upinje se da drži oči uperene u devetograni svećnjak, čiji se lelujavi plamičci ogledaju u prozoru obavijajući trpezariju biblijskom aurom zvezdane noći, dok se smeh muškaraca, vika žena, kuknjava rođakovića koji se tuku oko zalogaja kuskusa, uvrede na francuskom, psovke na arapskom i molitve na hebrejskom razležu sa svih strana

stola postavljenog za trideset šest osoba, prskajući pljucom pr-
ženu hranu na gozbi:

– Nego, jeste čuli šta je rekao Makron, genocid, koješta, kô
da smo počinili genocid u Alžiru!

– Genocid ti je sad reč u modi, svuda je trpaju!

– Pa šta hoćeš, neki zavide Jevrejima! Ono ješ, nije svako
bio te sreće da doživi Aušvic!

– A mi Jevreji rođeni u Alžiru, mi smo doživeli Aušvic, je
l'?

– Zaboravljaš da je ujka Remon deportovan u Buhenvald!

– A ujka Moris u Mauthauzen!

– A ujka Anri u Dahau!

– E pa, ko im je kriv kad su se našli u Francuskoj u nevre-
me! Otkud im ideja da idu da se bore za generala De Gola, kad
im je maršal Peten oduzeo državljanstvo!

– Genocid, kad se samo setim! U svakom slučaju, Miteran
se nikad ne bi tako izlupetao!

– Nemojte da vas truje *i24*¹, Makron nije pominjao geno-
cid, nego *zločin protiv čovečnosti*! Evo, piše ovde, na mom mo-
bilnom!

– Sreća što imamo mobilne da se borimo protiv radio-
-Fatime!

– Ja ne shvatam kako smo od pozitivne uloge u koloniza-
ciji došli do zločina protiv čovečnosti.

– Tjah, prosta stvar, u međuvremenu smo imali Fransoa
Olanda, naduvenka koji je uobrazio da je Miteran!

– Dosta, bre, više s tim vašim Miteranom! Zbog njega smo
sad tu gde jesmo! Da nije poslao vojsku u Alžir, ustanak bi se
izduvô ko balon!

---

¹ *i24* – jedan izraelski televizijski kanal. (Prim. prev.)

– I živeli bismo u miru sa Arapima? Jeste videli šta se desilo u Marselju? Uskoro niko više neće moći da ide ulicom s jarmulkom na glavi!

– U svakom slučaju, Francuzi su ljuti antisemiti! Gledajte, dok su islamisti kokali Jevreje, to nikom nije smetalo. Ali otkad su pipnuli onu đubrad iz *Šarli ebdoa* – rat! A nikog nije briga za poginule u *Iperkašeru*!

– Kako to misliš, đubrad iz *Šarli ebdoa*? Ti nisi Šarli, tečo?

– Nisam, ja sam Šarl de Gol!

– Tip koji je Arapima prodao tvoju zemlju, francuski Alžir?

– Da ne bi dobio alžirsku Francusku!

– I ceniš da mu je uspelo?

– U Kolombeau još nema džamije!

– Ha-ha! Ti si Šarl de Gol, koji nas je shvatio, a mi smo samouveren i dominantan narod...

– *Elitni* – ispravio ga je teča Alen – *elitni* narod, samouveren i dominantan, ne zaboravite nikad *elitni* kad citirate generalovu rečenicu, on je bar ukapirao da smo izabrani narod, nije ko svi ovi levičari što podstiču islamizaciju i etničko čišćenje!

I Samuelu je malo falilo da zapuši uši i pobegne iz te lude kuće kad je teča Alen udario pesnicom o sto i prešao granice političke korektnosti grmeći usplamtelim glasom kako *Cahal treba da bombarduje Devedeset treći*²

– Da, *baruh Hašem*,³ ponavljam, da sam ja izraelski premijer, bombardovao bih Bejrut, Teheran, Damask i Sen Deni.

Eto šta je rekao Alen. Ponosan na tu rečenicu koja mu je izletela iz usta kao topovsko đule, zagladio je brkove a la Ro-

---

² Reč je o okrugu Sena – Sen Deni, popularno nazvanom „Devedeset treći”, po svojoj brojčanoj oznaci. To parisko predgrađe ima veliki procenat imigranata i etničkih manjina. (Prim. prev.)

³ *Baruh Hašem*, hebr. – Hvaljen Gospod. (Prim. prev.)

men Gari i prešao rukom po glavi s retkom belom kosom pri-lepljenom uz vrat.

– Ali, tečo, ti znaš da ja živim u Obervilijeju?

– A, jeste, tako je, otišao si da izigravaš misionara u stranoj zemlji! E pa, onda prvo da se izvuku svi Francuzi!

Rekao je *svi Francuzi*, a ne *svi Jevreji*, pošto svog svasti-ća nikad nije ubrajao u Jevreje, a on sam, kome je majka bila Bretonka iz Duarnenea, smatrao je da biti Jevrejin nije pitanje krvi, već duhovnog priklanjanja i stopostotne podrške Izraelu. Treba čitati Toru i duvati u *šofar*, obaviti bar-micvu i podrža-vati sve ofanzive na Gazu. A Samuel, koji ispunjava samo jedan od tih uslova, često se oseća kao šugava ovca, izdajnik među svojim, sramni polujevrein, izdanak protivprirodne zajedni-ce između jednog goja i jedne Jevrejke, ali ipak ga zovu *sinko* ili *mili*, dodaju mu vino za *kiduš* u srebrnom peharu i hleb umo-čen u so, ljube ga pod *talitom*, molitvenim šalom u bojama Izraela, blagosiljaju ga na hebrejskom, govore mu na arapskom *saha* i *meskin*, kako si mršav, jedi, jedi, uzmi još kuskusa na puteru, da ne propadne, ne jedeš dovoljno, sinko!

I Samuel se nanovo pita zašto je prihvatio poziv na susret s celom familijom u toj kući ludaja, zašto se ne usuđuje da za-traži da mu pričaju o Alžiru, sve što želi jeste da mu pričaju o Alžiru, ali je u njihovom srcu Alžir zamenila druga zemlja, a ta zemlja zove se Izrael. Pa ipak, jedino su tetka Rahela i njena rođaka Rebeka izvršile *aliju*. Za sve koji sede za stolom, tetku Deboru i teču Alena, tetku Rozu i teču Romana, ujaka Josi-fa i njegovu suprugu, rođake Rafaelu, Solanžu i njihovu decu, Francuska je tek presedanje na putu za Hanan, stanka u pusti-nji dok se čeka Obećana zemlja, samo što ta stanka u razno-raznim francuskim predgrađima traje već pedeset pet godina – Mojsije je po izlasku iz Egipta umro u pustinji ne stigavši do

zemlje gde teku med i mleko, oni su umirali po kućicama u predgrađu, sanjareći o Jerusalimu.

U međuvremenu, Samuel je osuđen da ih sluša kako nasklapaju o samoubistvu islamizovane Francuske, komentarišu izbore u Izraelu, hvale sposobnosti izraelske armije, podvige izraelskih sportista, izume izraelskih nobelovaca, pričaju o planovima za godišnji odmor u Ejlatu – dođe mu da svim tim nabeđenim Izraelcima što su ujutro prikovani za Radio Šalom, a uveče za *i24*, grakne da su judaizovani Berberi, kao što je njegova baba nekad pričala, da su Kahinini potomci. I dok žvače uštupak, gleda Kahinin svećnjak, gleda kako devet plamenova drhti kad god teča Alen digne glas napadajući dobre dušice koje su se prodale islamo-levici, gleda kako sveće polako gore, voštane suze cure niz savijene grane svetiljke i tvore fine stalaktite što se hvataju za metal sa urezanim arabeskama, a onda padaju na prozorsku dasku.

I, očiju prikovanih za svećnjak s plamenim granama između kopije Šagala i panorame Jerusalima, Samuel kaže u sebi kako je vreme da otputuje u Alžir. Jednog dana, da, otići će u pravu zemlju svojih predaka, ne u onaj Izrael gde je živeo godinu dana, ni u one istočne zemlje gde je pronašao Šagalove boje na okuci jedne uličice, već u onaj afrički Jerusolim nazvan Konstantin, grad sa sedam visećih mostova.

Niko nikad nije oslikao Alžir njegovih predaka. Niko nije pričao o njihovom životu pre izgnanstva, a filmovi i knjige koje je znao govorili su isključivo o ratu. Dakako, u Deborinoj dnevnoj sobi stajalo je, pokačeno po žutim zidovima ili nago-milano po policama, mnoštvo prašnjavih drangulija koje su joj rođaci donosili sa sukova u Marakešu ili Tunisu. Ali niko iz porodice nije putovao u Alžir, a jedini predmet koji su njegova majka i baba 1962. ponele na brod što ih je otrzao od rodne grude, bio je devetograni svećnjak – devet grana, ne sedam,

ponavljala je baka Samuelu kad ga je crtao u detinjstvu, ako nacrtáš sedam, to je greh, jedini svećnjak sa sedam grana bio je menora od čistog zlata koju je naručio Svevišnjí, zabranjeno je prikazivati plamen Svevišnjeg, kao što je zabranjeno prikazivati Njegovo lice ili izgovarati Njegovo ime.

I dečak se nije usuđivao da protivreči baki. Ipak, znao je da je ispod postolja porodičnog svećnjaka urezana síćušna sedmograna menora, oko nje zvezda i polumesec, i uz to četiri slova:

≡ Υ ≡ 7

I dečak nije znao kako se slova izgovaraju, iz kojeg su pisma, nije znao šta znače kriptogram, polumesec, zvezda i majušni svećnjak skriven u svećnjaku pune veličine, ali je znao da će jednog dana morati da rasvetli tu misteriju, a baka mu je govorila, nameštajući na ramenima šal od kašmira s resama svilenkastim poput svoje sede kose: sedi, uzmi još jedan *markrud* sa urmama, sinko, i dobro slušaj nanu Baju.

Ali najpre upamti jedno, *baba aziz*: nema svrhe takmičiti se sa stvarnošću, jer sećanje nikad nije verno. Ono što se nekad desilo neće se vratiti. Prošlost je istekla i naše žali su nečujne. I zato je bolje pisati bajke i legende nego pripovesti koje preslikavaju ono što je doživljeno. A kad bih ja znala da pišem, kao ti – ali tvoja sirota nana je nepismena jer nije imala sreću da ide u školu – pisala bih romane. Ne ratne romane kakve ti prepričavaju teče i ujak, nego miroljubive romane. Biblija nam govori o Adamu i Evi u rajú, priča kako smo bili faraonovi robovi u Egiptu – ne znam je li istina da smo prognani iz Egipta, ili iz raja, ali seti se da je bila jednom jedna zemlja gde smo

živeli srećno među Arapima i Francuzima, i pored dirinčenja, izivljavanja i bede. I obećaj mi dve stvari: ako nekad budeš pisao povest te nestale zemlje i svog plemena koje je onoliko propatilo, molim te, izmeni imena živih, izmeni mesta, izmeni datume. Ali ti sâm, sinko, nikad ne zaboravi da staviš datum i potpis. Jer će to biti tvoje delo u kojem će se sve na nov način stvoriti, da se tvoje pleme uteši što je sve izgubilo. Naše delo bilo je da živimo i volimo, bez gorčine i zlopamćenja. Jesu dobri bakini *makrudi*, a? *Saha baba aziz*, Bog da blagoslovi.

SADRŽAJ

Predgrađe Liona, 20. decembar 2017. 9

I

BAJA KRALJICA

Konstantin, novembar 1836. 19

II

DEBORA

Konstantin, 1870. 39

III

ROZA

Konstantin, avgust 1914. 65

IV

MIRIJAM

Konstantin, avgust 1934. 101

V

DŽEMILA

Gelma, maj 1945.

Pariz, januar–novembar 2015. 143

VI	
ELIZABETA	
<i>Gelma, jul 1957.</i>	181
VII	
RAFAELA	
<i>Alžir, Francuska, april 1962.</i>	217
VIII	
REBEKA	
<i>Francuska, Izrael, oktobar 1973.</i>	251
IX	
SOLANŽA	
<i>Na obalama Loare, avgust 1994.</i>	
<i>Predgrađe Liona, decembar 1997.</i>	283
<i>Predgrađe Liona, 30. decembar 2019.</i>	309
Porodično stablo	314
Zahvalnica	317